په هیواد کی د بشري حقوقو د وضعیت راپور ۲۰۰۳م کال

د دموکراسی، بشري حقوقو او کار د بیورو لخوا

د ۲۰۰۴م د فبروری میاشت

افغانستان د خپلو دموکراتیکو او حکومتی ادارو په جوړولو کی د پام وړ پرمختګ کړیدی خو د خپلی انتقالی دوری په دوهم کال کی د درویشت کلنی جګړی د خرابیو بیا جوړول او د هیواد بیا په پښو دریدل د فعالیتونو اصلی مرکز جوړوه چی په نتیجه کی ډیری ستونزی ناحل شوی پاتی شوی. د افغانستان انتقالی اسلامی دولت د هیواد د چارو اداره په لاس کی وساتله. د یو نوی اساسی قانون لیکل ئی پیل کړل، د نوی ملی اردو په جوړولو ئی نظارت کاوه او د ۲۰۰۴م کال د انتخاباتو لپاره ئی تیاری کاوه. د ۲۰۰۲م کال په جون کی د افغانستان بیړنی لویه جرګه چی د هیواد له ګوټ ګوټ نه استازی پکی وو او د بن د فیصلی په اساس راغوښتل شوی وه حامد کرزی د افغانستان د انتقالی اسلامی دولت د مشر په توګه وټاکه. جمهور رئیس کرزی بیا یوه دیرش کسیزه کابینه وټاکله چی د ډیرو قومونو استازی پکی وو او د بن د فیصلی په اساس راغوښتل شوی وه او ۲ ښځینه غړی هم پکی موجودی وی.

ځینی ستر ولایتی مرکزونه لا هم د سیمه ایزو قوماندانو په لاس کی وو. له څو د پام وړ پیښو نه پرته دغو قوماندانانو د کرزی حکومت د یو قانونی حکومت په توګه پیژندلی وو. کرزی د ۳۲ ولایتونو والیان مقرر کړل. د هیواد قانونی بنسټ او قضائی سیستم نوعیت د ۲۰۰۱م کال د بن په کنفرانس کی اینښودل شوی وو او هغه دا چی موجوده قوانین چی د بن د موافقتنامی سره تضاد ونلری د هیواد بین المللی مسؤلیتونه او د هیواد د قانون د تطبیق وړ مادی به په خپل حال پاتی وی. قضائی واک د ستری محکمی سره دی. د کرزی حکومت د هیواد په ګوټ ګوټ کی د قانون د پلی کیدو غوښتنه کوله خو په عملی ډګر کی له کابل نه بهر د قانون حاکمیت محدود وو. د هیواد قضائی سیستم چی د شوروی د اشغال او کورنی جګړی له امله ویجاړ شوی د کال په ترڅ کی په غیر ثابته توګه پلی کیده.

د اساسی قانون دلوئی جرګی لپاره د ولسوالیو د استازو د نومونو ثبتول چی هغوی بیا د جرګی استازی وټاکی د نوامبر د میاشتی په نیمائی کی پای ته ورسیدل. د اساسی قانون د

لوئی جرګې لپاره په ټول هیواد کې عمومي انتخابات د نوامبر او دسمبر په میاشتو کې ترسره شول. سره لدې چې د استازو د ګواښولو په هکله راپوورونه خپاره شول خو د زیاترو کتونکو په اند ددغې جرګې د نومونو ثبتول او انتخابات ازاد او عادلانه وو. د نوامبر په میاشت کې د افغانستان انتقالي اسلامي حکومت د اساسي قانون يوه مسوده نشر کړه. د دسمبر په میاشت کې د اساسي قانون د لوئی جرګې ۵۰۲ وکیلانو غونډه وکړه ترڅو په دغه نوی مسوده بحث وکړي. د جمهوري رياست انتخابات د ۲۰۰۴م کال لپاره پلان شوي وو. د بن په موافقتنامې کې واضح شوي چې د جمهوري رياست انتخابات بايد د ۲۰۰۴م کال په جون کې ترسره شي چې هيواد اوس هغې ته د تيارى په حال کې دى.

د افغانستان د انتقالي اسلامي حکومت د امنيتي قواو په منځ کې پوليس د خلکو د امنيت دنده په غاړه لري خو څرنګه چې انتقالي دولت دا توان نه درلود چې په ټول هيواد خپل کنټرول ټينګ کړي سيمه ايزو او ځائي قوماندانانو زيات واک ځانته ساتلي وو. د هيواد له پلازميني نه بهر د ځائي مليشو ترمينځ چې په سيالو قوماندانانو پورې ئې اړه درلوده جګړې ترسره شوې. دغه قوماندانان زياتره د حکومت رسمي غړي هم وو. دغه راز بې امنيتي او د بشپړو قانوني ادارو نه موجوديت د هيواد ثبات او پرمختګ له ګواښ سره مخامخ کړي وو. د اګست په ۱۱مه د ناټو سازمان د نړيوالې امنيتي مرستندويه قوې يا ايساف قومانده په غاړه واخيسته چې هدف ئې يواځې د کابل د امنيت تأمينول و. د اکتوبر په ۱۳مه د ملګروملتونو د امنيت شورى د ايساف د خدمت موده د يوه بل کال لپاره هم اوږده کړه، او د هيواد نورو برخو ته ئې د هغې غزيدل منظور کړل. د کال تر پايه د افغانستان ملي اردو د ځواکونو شميره ۵۳۰۰ فوځيانو ته ورسيده چې د خپلو ائتلافي ملګرو سره ئې يو ځای کار کاوه. د طالبانو او د القاعده د عملياتو زياتيدل په تيره بيا د هيواد په جنوب او جنوب ختيځ کې امنيتي انديښنې زياتې کړې. د کال په اوږدو کې ملګروملتونو او نورو نړيوالو غير حکومتي مؤسسو پدغو سيمو کې د بيلابيلو وختونو په ترڅ کې خپل فعاليتونه په مؤقتي توګه وځنډول.

هيواد د کرهنې او مالدارۍ په کارونو بوخت وو او خلک ډير زيات خوار وو. د ۲٦ ميليونه نفوسو د سړي پر سر عايدات د معيارى اندازې نه کم وو. نړيوال بانک په غير رسمي توګه د اقتصادي ودې کچه ۳۰٪ کې وښودله. د کوکنارو غير قانوني کښت د اقتصاد عمده برخه جوړوله چې په عين وخت کې ئې د ولايتي مقاماتو د جګړه ايزو فعاليتونو مصارف هم برابرول. د ملګروملتونو د اټکل په اساس د کال په ترڅ کې د کوکنارو د کرلو اندازه په سلو کې ٦ زياته شوه. د کاليو جوړول او صادرات محدود وو او د هيواد ۳٦٪ اټکل شوي عادي

بودجه د کورنیو مالیاتو له لاری لاس ته راغله چی نوره او همدا ډول پرمختیائی بودجه د بهرنیو مرستو له لاری تأمین شوه. د دسمبر په میاشت کی هیواد د کابل-کندهار د لوئی لاری جوړول ولمانځل. د هیواد په بیلابیلو برخو کی ویجاړو شویو بنسټونو بیا جوړول په بیلابیلو کچو دوام درلود. ۲۳ کاله جنګ او اداری فساد د هیواد بنسټیزه اصول له مینځه وړی وو.

د کال په ترڅ کی د افغانستان د اسلامی انتقالی دولت او د هغی د مامورینو درناوی د بشری حقوقو په هکله ښه شو خو سره لدی هم زیاتی ستونزی موجودی وی. په تیره له کابل نه بهر د حکومت صلاحیت له پوښتنی سره مخامخ و. د ځائی امنیتی قواو غړو ځینی قصدی، غیر قانونی او له محکمی نه پرته وژنی ترسره کړیدی او رسمی مقاماتو په جیلونو او محبسونو کی له شکنجو څخه کار اخیستی دی. د قضائی مقاماتو سره د امکاناتو د نشتوالی له امله د اوږدی مودی لپاره بی له محاکمی په زندان کی پاتی کیدل هم یوه ستونزه وه او په عین زمان کی د زندانو حالت هم ډیر خراب وو. د زندان په خونو کی زیاته ګڼه ګونه، محدود غذائی مواد، او د طبی وسائلو نشتوالی د بندیانو د ناروغی او حتی مرګ سبب شول. د کرزی حکومت په عمومی توګه د وینا ازادی، د مطبوعاتو، ټولنو، اتحادیو، مذهب او تلو راتلو ازادی ته اجازه ورکړی ده خو بیا هم ستونزی موجودی وی. کله چی د طالبانو له سقوط نه روسته ځائی قوماندانانو ښتانه خپل هدف وګرځول هغوی ئی مړه، چور تالان کړل، جنسی تیری ئی پری وکړ او ملکیتونه ئی ورته ویجاړ کړل څه ناخه ٦٠ ښتانه چی د همدغو عواملو له امله د هیواد په دننه کی بی ځایه شوی وو خپلو پخوانیو کورونه ته راستنیدی و نه شول. امنیتی اندیښنو او سختی وچکالی ځینی مهاجرین هیواد ته په راستندیو کی نازړه کړل. د ښځو او لږکیو پرضد تشدد او ټولنیز تبعیض یوه ستونزه وه. ښځی او نجونی په تیره بیا له کابل نه بهر سیمو کی چی امنیتی ستونزی زیاتی وی د تښتولو او جنسی تیری سره مخامخ کیدلی. د کارګرانو د نړیوالو پیژندل شویو حقوقو نه په پراخه توګه سترګی پټیدی او له هغو نه ناوړه ګټه اخستل کیده. په ماشومانو کار هم یوه ستونزه وه او د انسانانو قاچاق هم موجود وو. د ترهه ګرو حملی او سخت تشدد دوام درلود. د طالبانو پاتی شونو او یاغی جګړه مارانو ځائی کلیوال، سیاسی سیالان او بندیان ګواښول، لوټول، حملی ئی پری کولی او کله ناکله به ئی وژل. د کال په جریان کی هڅه وشوه چی د ډیرو ناوړو تیریو مسؤلین محاکمی ته راوښکل شی.

بشری حقوقو ته درناوی

لومړی فصل، د خلکو د عزت درناوی چې په هغې کې لاندې موارد شامل دي:

الف: له قصدي وژنو نه خلاصی

هیواد ته د ائتلافي قواو راتګ او د ټل پاتې ازادۍ د عملیاتو د قواو موجودیت چې په ۲۰۰۱م کال کې د طالبانو د سقوط سبب شو په دوو لسیزو کې د بشري حقوقو نه د داسې سختو سرغړونو پای پیل کړ چې په هغو کې له محاکمې نه پرته وژل هم شامل وو. خو بیا هم د ځائي قوماندانانو ترمینځ خپلمنځي جګړو، د طالبانو او القاعده د فعالیتونو دوام او ځینو جنائي جرمونو د پیښیدو له امله د غیر قانوني وژنو راپورونه په دوامداره توګه رارسیدل. ملیشو بهرني اتباع او د غیر دولتي مؤسسو ځائي کارکونکي په غیر قانوني توګه ووژل. د ائتلافي قواو او یاغیانو ترمینځ جګړو کې هم ملکي کسان وژل کیدل.

د کال په ترځ کې د افغانستان انتقالي اسلامي دولت د پولیسو لخوا په کابل کې د دوه مظاهره کونکو محصلینو وژل کیدل هم وځیړل شول چې په نتیجه کې یو شمیر کسان ونیول شول. پیښې او اړونده دوسیې ستري محکمې ته ولیږل شوې خو د کال ترپایه هیڅ محاکمه جوړه نشوه. د توقیف په حالت کې د مړینو راپورونه ورکړل شول. د ۲۰۰۲م کال د لوئې جرګې په پروسه کې ګواښونه، حملې او وژنې رامینځته شوې. په همدې ډول د بشري حقوقو څارونکې ډلې یا هیومن رایتس واچ وویل چې زورورو نظامي او سیاسي مشرانو کمزوري وکیلان ګواښول او د ملي امنیت مامورینو د وکیلانو په هکله جاسوسي کوله او هغوی ته ئې ګواښونه کول.

د بشري حقوقو منابعو وویل چې د اساسي قانون د لوئې جرګې په پروسه کې سیاسي ګواښونه او تشدد یوه ستونزه وه. خو یو شمیر نورو منابعو د ملګروملتونو په شمول راپور ورکړ چې ګواښونه په محلي ځایونو پورې محدود وو او د ټاکنو یا انتخاباتو په نتایجو ئې کومه اغیزه نه درلوده. د اکتوبر په میاشت کې د بشري حقوقو د څارنې ډلې راپور ورکړ چې د وکیلانو او سیمه ایزو استازو پرضد د تشدد او ګواښونو راپورونه موجود وو. همدغې ډلې ویلي چې په غور او بدخشان کې د لوئې جرګې کاندیدانو پدې خاطر خپله دنده پریښودله چې هغو سترو قوماندانانو چې په پخواني جمهور رئیس برهان الدین رباني پورې ئې اړه

لرله د وکالت لپاره کاندیدانو ته وویل چی "د خپلی دندی نه لاس واخلی او که نه تاسی به ووژنو او د کوکچی په سیند کی به مو واچوو." د کال تر روستیو پوری ددغو ګواښونو په هکله هیڅ تحقیقات او یا نیونی ونشوی. همداراز د هغو کسانو په هکله هیڅ اقدام ونشو چی د راپورونو له مخی په ۲۰۰۱م کال کی له جګړی نه روسته بندیانو په اعدامولو تورن شوی وو.

په ۱۹۹۸م کال کی ملګروملتونو په مزارشریف کی د طالبانو څو ډله ایز قبرونه وموندل چی په ۱۹۹۷م کال کی د طالبانو د جنګیالیو په وژل پوری ئی اړه درلوده. پدغو قبرونو کی د ډله ایزو وژنو نښانی وموندل شوی. د کال تر پایه د ۱۹۹۸ او ۱۹۹۷م کال د عامه وژنو په هکله هیڅ څیړنی و نه شوی.

د کال په ترڅ کی داسی پیښی وشوی چی په ډلو پوری مربوطو قواو د طالبانو پرضد د جګړو پر مهال ملکی خلک هم وژلی دی. له امنیتی او ائتلافی قواو سربیره په ټول هیواد کی یو زیات شمیر وسله والی ډلی موجودی وی چی په هغوی کی ملیشائی او ملکی ډلی شاملی دی. دکال په ترڅ کی د سیالو قومونو او محلی قوماندانانو ترمینځ جګړو د ملکی خلکو زیات تلفات رامینځته کړل. ویل کیږی چی د کال په لومړیو کی د جنرال دوستم او جنرال عطا د قواو ترمینځ جګړو کی چی د هیواد په شمال کی پیښی شوی یو زیات شمیر خلک ووژل شول. د اکتوبر په میاشت کی ددغو قواو ترمینځ اوربند ټینګ شو چی د درنو وسلو د ټولولو سبب هم شو.

د سره صلیب نړیوال کمیټی د تخمین له مخی د ۱۹۹۸م کال راپدیخوا تر سږ کاله پوری ۷۰۹۷ کسه د ځمکنیو ماینونو له امله ووژل شول. د غیر دولتی مؤسسو د تخمین له مخی د کال په ترڅ کی د هیواد په شمالی برخو کی ۴۴ کسه د ماینونو له امله ووژل شول.

د طالبان، القاعده او ګلبدین حکمتیار یاغی قواوو د خپلو حملو په ترڅ کی ګڼ شمیر ملکی وګړی ووژل. داسی راپورونه وو چی طالبانو او د هغو ملاترو ملیشو خلک او د غیر دولتی مؤسسو غړی په سمدستی توګه اعدام کړیدی. په نړیوالو غیر دولتی مؤسسو او د هغوی په ځائی کارکونکو باندی حملی زیاتی شویدی.

د کال په ترڅ يو زيات شمير بمي چاودنې ترسره شوې. د بېلګې په توګه د جولای له لمړی نېټې ۱۷ کسه هغه وخت ټپيان شول چې د کندهار په يو جومات کې بم وچاوديد او د اګست په ۱۳مه د کندهار په شاوخوا کې په يوه مسافر وړونکې موټر کې د بم د چاودلو له امله پنځلس کسه ووژل شول. هيڅا ددغو پېښو مسؤليت په غاړه وانخيست. پردې سربېره په نړيوالو سازمانونو د هغوی په کارکونکو، بهرنيو ګټو او اتباعو باندې يو شمير حملې ترسره شوې. په يو زيات شمير سيمو کې د يو باوري پوليسي قوې د نشتوالي، خرابو مخابراتي سيستمونو او بنسټيزو جوړښتونو، بې امنيتي او بې ثباتي له امله دا ګرانه شوه چې د غير قانوني وژنو، بمي چاودنو او ملکي افرادو د مرګ څېړنه وشي. لدې امله دقيقې شميرې څرګندې نه وې.

پدغو پېښو کې چې په ۲۰۰۲ کال ترسره شوې زيات تحقيقات و نه شول:

- په اپريل کې د دفاع د وزير او د جمهور رئيس د مرستيال په کاروان باندې بمي حمله چې په ترڅ کې ئې څو تنه ووژل شول.

- په سپتمبر کې موټري بمي چاودنه چې په کابل کې ئې ۳۵ تنه ووژل. او په جولای او فبروري کې د جمهور رئيس د مرستيال او فوايد عامې د وزير حاجي عبد القدير او ملکي هوائي چلند د وزير ډاکتر عبد الرحمن وژل کېدل.

د هغو کسانو پرضد چې د جګړې روسته اسيرانو په وژنه تورن وو هيڅ کوم اقدام ترسره نه شو. د کال په جريان کې د افغانستان انتقالي اسلامي دولت او د هغې ائتلافي اندېوالانو زيار وايست چې هغه کسان چې په تيرو ۲۳ کلونو کې د بشري حقوقو نه په سختې سرغړونې تورن دي د محاکمې ميز ته راولي. د افغانستان د بشري حقوقو کميسيون يوه انتقالي قضائي څانګه جوړه کړه چې تر ټولو نږدې او جدي پېښې وڅېړي. په هيواد کې د بې امنيتي او منابعو د لږوالي له امله، د کال په جريان کې تحقيقات ډير په کراره پرمخ تلل.

ب: ترې تم کيدل

تښتول او ترې تم کيدل د کال په ترڅ کې پېښ شول. د جولای په مياشت کې پوليسو هغه قضيه وڅيړله چې په ترڅ کې ئې درې د پوليسو افسران د هرات له مرکزي برخې نه ونيول

شول او ترڅو میاشتو پوری بی له کوم جرم نه په زندان کی وساتل شول. د افغانستان د بشری حقوقو مستقل کمیسیون ادعا وکړه چی دغه کسان په بندیخانه کی وهل ټکول شویدی. او پدی پیښه کی د هرات ولایت امنیتی مقامات د تر تم کیدو مسؤل وبلل شول. پدی هکله د کال تر پایه تحقیقاتو جریان درلود. په دسمبر کی راپور ورسید چی د شینډنډ د ولسوالی محلی قوماندان امان الله خان د شینډنډ د ۲۱می فرقی یو قوماندان تښتولی دی. د کال ترپایه پدی هکله څیړنو دوام درلود. د اګست په میاشت کی حکومت د هغه راپور په هکله تحقیقات وکړل چی ویل ئی دری تنه پولیس نیول شوی، کړول شوی او له زندان نه تښتول شوی دی.

د هرات د جنائی جرمونو قاضی وویل: دغه کسان په قاچاقو کی ښکیل وو. د کال ترپایه د پولیسانو د ځای په هکله معلومات موجود نه وو. په ۲۰۰۱م کال کی د طالب بندیانو د وژنی د زیات شمیر عینی شاهدانو د ادعا شوی تری تم کیدو په هکله هیڅ مشکوک کس په ګوته نه شو. د طالبانو، د هغوی د ملاتړو ملیشو او ټوپک والو لخوا د خلکو تښتول دوام درلود. د بیلګی په توګه د نوامبر په میاشت کی ټوپک والو په غزنی کی د ماین پاکولو د یوی مؤسسی ډرایوری وتښتوه او د کال تر پایه د هغه د ځای په هکله هیڅ معلومات ترلاسه نشول.

د کال تر پایه د هغو نجونو او ښځو پته و نه لګیده چی د ۱۹۹۸ او ۲۰۰۱م کلونو ترمینځ د طالبانو لخوا تښتول شوی وی. او په همدی توګه د کال تر پایه د هغو خلکو حال معلوم نه شول چی طالبانو د سیاسی دلائلو له امله د خپل حاکمیت په دوران کی نیولی وو.

ج: شکنجه، او نور بی رحمانه غیر انسانی او بی پته کونکی چلند یا جزاورل

د ۱۹٦۴ کال اساسی قانون چی د بن د پریکړو پر اساس په ملک کی نافذ شوی دا ډول اعمال منع کوی او بله دا چی داسی نه معلومیده چی شکنجه به په ټول هیواد کی یو شانته په منظمه توګه روانه وه. خو پدی کی شک نشته چی ناوړه ګټه اخستنه موجوده وه.

د جولای په میاشت کی د بشری حقوقو د څارنی ډلی د "ستا وژل ماته ډیر اسانه دی" تر عنوان لاندی یو راپور خپور کړ چی په هغی کی دا ښودل شوی چی محلی ملیشی څرنګه خلک وهی ټکوی، نیسی او تر نامعلومی مودی پوری ئی د پیسو د اخستلو په خاطر له ځانه

سره په بند کی ساتی چی دا کار د هیواد په ختیځه سیمه کی ډیر زیات مروج دی. دغه راپور د یوی پیښی یادونه کوی چی په ترڅ کی ئی د جلال اباد یو اوسیدونکی راپور ورکړ چی پولیسو د هغه د تره زوی په زندان کی وهلی ټکولی دی. د سیمی اوسیدونکی وویل چی ددوی د تره زوی ئی د درونټی بند ته راوړی او هغه مونږ ته وویل چی زه ئی د بند پر غاړه ودرولم او راته ګواښ ئی وکړ چی یوه ورقه لاسلیک کړم چی جنائی جرم پر ما ثابت شی. د اګست په میاشت کی د کورنیو چارو د وزارت څیړنو په هرات کی د تری تم کیدو په هکله وښودله چی د شکنجی اثار چی پدی نږدی وختو کی د برقی کیبل په واسطه په پښو، پنجو، او د ځینی زندانیانو په غوږو کی اچول شوی لیدلی کیږی. په ۲۰۰۲م کال د بشری حقوقو د څار ډلی ادعا وکړه چی په هرات کی د زندانیانو پرضد له برقی کیبل نه په پراخه توګه استفاده کیږی. نوموړی سازمان همداراز ادعا وکړ چی په هرات کی بندیان پداسی حالت کی وهل کیږی چی له پښو نه ځړول شوی وی. د ۲۰۰۲م کال په می کی په هرات کی د اسمعیل خان امنیتی قواوو محمد رفیق شهیر بندی کړ او د راپورنو په اساس داسی سخت ئی شکنجه کړ چی اثار ئی د بیړنی لویی جرګی پر مهال خبریالانو ته وښودل. د زندانونو حالت ډیر خراب ښودل شوی او داسی ویل کیږی چی په ملک کی نور هم پټ توقیف ځایونه وجود لری. زندانیان په داسی کوټو کی اوسیږی چی صحی تشنابونه نه لری او د ژمی د سختی په مقابل کی خوندی ساتل شوی ندی. د راپورونو له مخی بندیان وهل شوی، شکنجه شوی او وږی ساتل شویدی.

د اسلامی انتقالی دولت د مقاماتو د وینا سره سم د کابل په زندان کی د کال په پای کی ۶۱۲ بندیان موجود وو. د مارچ په میاشت کی د زندانونو کنټرول د کورنیو له وزارت نه د عدلیی وزارت ته ورکړل شو. یو زیات شمیر غیر دولتی مؤسسو وویل چی دا بدلون به د طالبانو تر سقوط روسته د لومړی ځل لپاره د زندانونو په حالت کی ښه والی راولی. د می په میاشت کی د بښنی نړیوالی مؤسسی راپور ورکړ چی په مزار شریف کی په هغو خونو کی چی اصلاً د شپږو کسو لپاره جوړی شوی وی تر شلو تنو پوری بندیان پکی ساتل کیدل. په ۲۰۰۲م کال بشری حقوقو ډاکترانو د شبرغان د زندان د "خواشینی کونکی حالت" په هکله راپور ورکړ. نوموړو وویل ددغه زندان ۳۵۰۰ بندیان په ګڼ شمیر کی په یوه خونه کی اوسیدل، صحی تشنابونه ئی نه وو، د ژمی په سړو کی لوڅ وو، خواړه ئی کافی نه وو او دارو درمل ئی نه درلودل. اسهال، سابندی او د زیړی په شان ناروغی پکی عامی وی. د بشری حقوقو د ډاکترانو د ډلی د وینا په اساس د شبرغان د زندان هره کوټه اصلاً له ۱۰ نه تر ۱۵ پوری بندیانو پوری ظرفیت لری خو د کال په اوږدو کی پکی له ۸۰ نه تر ۱۱۰ پوری بندیان ساتل کیدل.

د کال په اوږدو کی اسلامی انتقالی دولت د غیر دولتی مؤسسو او ملګروملتو په مرسته په داسی پروګرامونو کار کاوه چی زندانونه جوړ او د انسانی ژوند له شرایطو سره ئی برابر کړی. د مثال په ډول د افغانستان د بشری حقوقو مستقل کمیسیون د عدلیی په وزارت کی د شکایتونو یو مرکز پرانست او د اړوندو ادارو ۸ کمیسیونونو د اپریل په میاشت کی له زندانونو څخه لیدنه وکړه پردی سربیره د می په میاشت کی د عدلیی وزیر د مرسته کونکو یوه غونډه راوغوښته چی په هغی کی ئی د ولایتی زندانونو څخه د کابل د پلچرخی زندان ته د بندیانو د لیږدولو په هکله بحث وکړ. په نوموړی محبس کی دوه ودانی ترجوړولو لاندی وی. مګر د کال ترپایه د بندیانو د لیږدولو په هکله کوم اقدام و نه شو.

یو شمیر سیمه ایزو مشرانو په تیره بیا اسمعیل خان په هرات کی او جنرال دوستم په شبرغان کی پټ او غیر رسمی زندانونه درلودل چی په زیات احتمال ئی سیاسی بندیان هم درلودل. د هرات په زندان کی له ۶۰۰ څخه تر ۷۰۰ پوری بندیان موجود وو او د شبرغان په محبس کی څه ناخه ۳۵۰۰ بندیان موجود وو چی په هغو کی طالب جنګیالی او یو شمیر پاکستانیان هم موجود وو.

د افغانستان اسلامی انتقالی دولت د سره صلیب نړیوال کمیټی ته اجازه ورکړه چی له هغو زندانو نه لیدنه وکړی چی د حکومت په کنټرول کی دی او نوموړی کمیټی هم د کال په دوران کی له زندانونو څخه لیدنه وکړه. مګر جګړو او د بهرنیانو لپاره خراب امنیتی حالت د زندانونو په څارنه کی د سره صلیب د نړیوالی کمیټی توانمندی محدوده کړی وه.

د: قصدی نیول، بندی کول یا شړل

د ۱۹۶۴ کال اساسی قانون چی د بن د موافقتنامی په اساس په ملک کی نافذ دی داسی اعمال منع کوی. د قانون د تطبیق اصولی اداری موجودی وی خو په ټول ملک کی د هغو د کار څرنګوالی یو شانته نه وو. د کال په ترڅ کی قضا په غیر ثابته توګه عملی کیدله او هغه د پخوانیو تثبیت شویو قوانینو، شریعت او د محلی رواجونو یوه مجموعه وه. په قصدی توګه د خلکو نیول او د هغوی بندی کول یوه ستره ستونزه وه. د بشری حقوقو ډلو وویل چی محلی پولیسو له خلکو نه د هغوی د نه نیولو په بدل کی پیسی اخستلی او بندیان به یی د پیسو په مقابل کی خوشی کول. د پولیسو او قضائیه قوی عملی له یوی سیمی نه تر بلی سیمی پوری توپیر درلود. د خلکو د نیولو او عدالت ته د هغوی د راوستلو په هکله

هیڅ دستور وجود نه درلود. د عدالت تامین فرق درلود او په سیمه او په ځائی مقاماتو پوری ئی اړه درلوده. ځینو سیمو د نورو په نسبت ښه قضائی سیستم درلود. له محاکمی نه مخکی په زندان کی د پاتی کیدو د مودی هیڅ درناوی نه کیده.

د شخصی زندانو موجودیت یوه ستونزه وه

په کندهار کی د پولیسو مشر اکرم وویل چی شخصی زندانونه یوه عمده چلنج جوړوی. د عفوی نړیوالی مؤسسی خبر ورکړ چی د افغانستان د ملی امنیت کم تر کمه دوه شخصی زندانونه لری او همداراز د کابل په شاوخوا او د هیواد په شمالی سیمو کی د شخصی زندانو غیر مؤثق راپورونه موجود وو. د کال په دوران کی د نړیوالو سازمانانو استازی پدی و نه توانیدل چی دغو شخصی زندانونو ته لاړ شی. د جولای په میاشت کی د بشری حقوقو د څارنی ډلی د زیاتو داسی پیښو راپور ورکړ چی له مخی ئی عسکر او پولیس خلک نیسی، وهی ټکوی ئی او خلک د پیسو په مقابل کی بندی کوی. دغه راپور همداراز په کابل ښار، لغمان، پکتیا او ننګرهار کی د شخصی زندانونو د موجودیت په هکله خبر ورکوی. د بشری حقوقو د څار مؤسسه راپور ورکوی چی "د ننګرهار اوسیدونکی ملګری ملتونه او حتی د حکومت غړی وائی چی عسکر او پولیس وخت ناوخت خلک په منظمه توګه نیسی او اکثراً ورته دا بهانه کوی چی ته د طالبانو د رژیم سره اړیکی لری. هغوی خلک وهی ټکوی او له کورنیو څخه ئی د هغوی د غړو د خوشی کولو په خاطر پیسی اخلی.

د ملګروملتونو د بشری حقوقو مامورین وائی چی دوی داسی شواهد لری چی ترمخه ئی ملکی کلیوال په ټول ننګرهار، کنړ او د لغمان په ولایتونو کی په قصدی او غیر قانونی توګه نیول کیږی او په زندانو کی اچول کیږی. پردی سربیره د بشری حقوقو د څارنی ډلی وویل چی هغوی ته داسی معلومات ورکړل شوی چی په کندهار کی د فواید عامی اوسنی وزیر ګل اغا شیرزی ته وفاداره عسکر او په شمال کی د جنرال عطا او جنرال دوستم عسکر خلک په قصدی توګه نیسی او هغوی بندیانوی. په عمومی توګه خراب امنیتی حالت د قضائی سیستم د پلی کیدو مخه ونیوله. د هیواد د قانون له مخی یو بندی باید له ۹ میاشتو نه زیات بی له محاکمی په بند کی و نه ساتل شی خو زیات شمیر مستندی دوسیی شته چی په هغو کی بندیان له یو کال نه زیات بی له محاکمی ساتل شویدی. مؤثق راپورونه شته چی ځینی بندیان د غیر قانونی اقرار د اخستلو په خاطر هغه وخت شکنجه شویدی چی د محاکمی په انتظار ئی په محبس کی شپی سبا کولی.

یو زیات شمیر راپورونه وو چی د لغمان په ولایت کی قوماندان عصمت الله ته وفادار عسکرو ښځی تښتولی او په هغو ئی جنسی تیری کاوه. په هغو میاشتو کی چی د ۲۰۰۲م کال د اضطراری لوئی جرګی تیاری روان وو د اسمعیل خان مامورینو هغه کاندیدان ونیول چی دده پلوی ئی نکوله خو د اساسی قانون د لوئی جرګی په ترڅ کی بیا داسی راپورونه نه وو. د افغانستان اسلامی انتقالی دولت د محلی ملیشو په بی وسلی کولو کی پرمختګ وکړ او د نوامبر په میاشت کی ئی د ائتلافی ځواکونو په مرسته ۱۰۰۰ تنه وسله وال د ملګروملتونو د بی وسلی کولو د پروګرام له لاری چی د DDR په نامه یادیږی په کندز کی بی وسلی کړل. په دسمبر کی ۶۰۰ وسله والو په ګردیز کی خپلی وسلی وسپارلی.

انتقالی اسلامی دولت همدراز د ملی اردو د عسکرو په روزلو کی د پام وړ بری ترلاسه کړ. د کال په روستیو کی راپور ورکړل شو چی د افغانستان ملی اردو تقریباً ۵۳۰۰ عسکر درلودل چی د ائتلافی عسکرو سره ئی یوځای کار کاوه. د جبری شړلو په هکله هیڅ معلومات نه وو.

و: د عامی او منصفانه محاکمی ممانعت

د بن موافقتنامی په تیره بیا قضائی کمیسیون د داسی یو کورنی قضائی سیستم د جوړولو تا بیا ګرځیده چی د اسلامی اصولو، نړیوالو معیارونو، د قانون حاکمیت او محلی رواجونو سره برابر وی. په هیواد کی د یو سرتاسری ملی قضائی سیستم د نشتوالی له امله یو زیات شمیر ولایتی او ښاری ځانګکی په قضائی چارو کی د اسلامی قانون په ځینو تعبیرونو او په رواجی قومی معیارونو متکی وی. په ۲۰۰۲م کال کی حکومت قضائی کمیسیون پرانست او جمهور رئیس کرزی دوه ښځی او د بیلابیلو قومونو استازی هغی ته معرفی کړل. قضائی سیستم د ډیری لږی روزنی په درلودلو سره فعالیت درلود.

د قضا او عدالت پلی کول له یو سمی نه تر بلی سیمی توپیر درلود او عملی کولو ئی د ځائی مقاماتو په لیوالتیا پوری اړه درلوده. په ښارونو کی د جنایی او مدنی دوسیو فیصله کول د محاکمو لخوا ترسره کیدل. د راپورنو مطابق په هر ولایت کی یوه عالی او یوه ابتدائی محکمه موجوده وه. ستره محکمه په کابل کی وه. د کال په ترڅ کی د ستری محکمی د قاضیانو شمیر له ۹ قاضیانو نه ۱۳۷ قاضیانو ته لوړ کړای شو. ستری محکمی همداراز "د ملی امنیت محکمه" جوړه کړه چی د ترهه ګری او نوری دوسیی به فیصله

کوی. خو د کال ترپایه دا نه وه معلومه چې د ملي امنیت محکمې به په عمل کې څه ډول کار وکړی.

د قتل او زنا په پیښو کې د جرم مرتکبین معمولاً په اعدام محکومیدل خو د مقتول وارثانو اختیار درلود چې یا خو فیصله تطبیق کړی او یا د تاوان بله لاره غوره کړی. د راپورونو په اساس د محاکمو فیصلې نهائی وی. راپورونه وائی چې محکمو ځینې دوسیې د داسې غونډو په ترځ کې اوریدلې چې له څو دقیقو نه ئې زیات دوام نه کاوه. د عفوی د نړیوالې محکمې مطابق پدغو محکمو کې ځینې قاضیان په حقوقي مسائلو کې روزل شوی ندی نو ځکه د قضاوت پروخت د اسلامې قوانینو نه د خپل تعبیر په اساس او د قومې دستورونو څخه کار اخلې چې معمولاً د پښتنو په سیمو کې د عزت او پت د ساتلو په خاطر رواج لرې.

په کلیوالې سیمو کې ځائې مشران او شوراګانې د ملکې دعواګانو او جنائې پیښو د فیصله کولو مرجع بلل کیدله. د وسله والو ګروپونو، رسمې مقاماتو او د مجرم د کورنې فشارونو او سربیره پردې په پراخه پیمانه رشوت او اداری فساد د قضائې سیستم بې طرفې له ګواښ سره مخامخ کړی وه.
د کال تر پایه انتقالی اسلامې حکومت د قضائې سیستم لپاره یو قانونې اساس جوړ کړ خو لا هم د اړتیاوړ روزل شویو قاضیانو، څارنوالانو او قانونې وکیلانو په استخدامولو کې د ستونزو سره مخ و. خو په عین زمان کې انتقالی اسلامې دولت د قاضیانو د وړتیا د زیاتولو او د قضایې وړ پرسونل روزلو ته دوام ورکړ. یو زیات شمیر قضائې پرسونل له هیواد نه بهر وروزل شو. ترڅو په نوی قضائې سیستم کې د وړتیا جوړولو لپاره تیار شې.

په عمومې توګه تورنو کسانو ته دا حق ورکړل شوی چې مدافع وکیل ولری او ځینو تورنو ته مدافع وکیل هم ورکړل شو.

په عمومې توګه په کلیوالې سیمو کې قضائې سیستم د ځائې مشرانو لخوا تطبق کیږی. داسې ادعا کیږی چې هغوی خپلې غونډې د اسلامې اصولو او قومې رواجونو پر بنسټ جوړوی. د ادعا له مخې پدا ډول غونډو کې تورن د قانونې وکیل نیولو، په ضمانت خوشې کولو، او د استغاثې حق نلرې. په زیاتو لرې پرتو سیمو کې قبایلې مشران لاهم سخت اصول چلوی، غیر محدودی جزاګانې ورکوی چې په هغو کې په ډبرو وهل او د تیرو او ګولیو په وسیله وژل شامل دی.

د بیلگی په توگه په جوزجان کی ځائی مشرانو یوه ښځه په مرگ محکومه کړه خو د افغانستان د بشری حقوقو مستقل کمیسیون مداخله وکړه او ښځه د اعدام نه وژغورل شوه. د عفوی نړیوالی مؤسسی ویلی چی کله ناکله قومی جرگی د قتل دوسیی داسی فیصله کوی چی د قاتل له کورنی نه یوه ځوانه نجلی د قتل په بدل کی د مقتول کورنی ته ورکړی.

یو زیات شمیر ځائی مشران پدی تورن دی چی سیاسی بندیان ئی ساتلی دی خو د داړ وړ شمیری په هکله معلومات نشته. د عبد الله شاه د دوسیی په هکله چی په عامه وژنی تورن وو او د ۲۰۰۲م کال په سپتمبر کی اعدام شو هیڅ نوی پرمختگ ونشو. شاه د خپلی دفاعیی پروخت قانونی وکیل نه درلود.

و: د خلکو په شخصی ژوند کی قصدی مداخله، په کورنیو چارو او یا خبر رسولو کی لاس وهنه

د ۱۹٦۴م اساسی قانون چی د بن د موافقتنامی په اساس نافذ دی وایی "هیڅوک د دولت په گډون حق نلری چی د کور اوسیدونکی او یا د محکمی له اجازی نه پرته د چا کورته ننوځی او یا هغه تلاشی کړی" خو وسله والی ډلی په زور سره د خلکو پر کورونو او دکانونو ننوځی او هغه لوټوی. د راپورونو له مخی دغه وسله والی ډلی د مظلوم لپاره د یو قانونی حمایت او د منظم پولیسی قوت د نشتوالی سره په ارامی سره خپل کار کوی-همداراز دا معلومه نه وه چی د هغو قوماندانانو اعمال څوک کنټرولوی چی د ایساف له ساحی نه بهر په ښارونو او بازارونو کی گرزمی کوی. په شمال کی مخصوصاً د جنبش قوماندان لعل- پښتانه خپل هدف گرځولی، د کورنی پر ښځینه غړو تیری کړی، د هغوی مالونه ئی چور کړی او کورونه ئی ورته وران کړیدی. د تخار په شمالی ولایت کی ځائی پښتنو ته اجازه ورنکړل شوه چی خپلو کورونو ته ستانه شی او د کندز په شمال کی پښتنو ته اجازه ورنکړل شوه چی خپلی زراعتی زمکی وکړی.

داسی راپورونه وو چی په شمال پر تیره بیا د جنرال دوستم لخوا په زور سره خلک نظامی خدمت ته بیول کیدل.

حکومتی قواو هم بی له دی چی کوم قضائی اسناد په لاس کی ولری خلک په زور سره د حکومتی جگ پوړو مقاماتو له کورنو او گاونډ څخه او د حکومتی ځایونو نه نورو لری

ځایونو ته وشړل. په سپتمبر کې پولیسو د خپل قوماندان سالنګی په امر سره د ۳۰ کورنیو کورونه په کابل کې ونړول. د بشری حقوق مستقل کمیسیون خبر ورکړ چې د جون د میاشتی راهیسی ئی تقریباً داسی ۳۰۰ دوسیی لاس ته راوړې چې په هغوی کې کورونه وران شوی دی.

د کابل د پولیسو مقامات د کورنیو په غوښتنه ښځې بندیانوی. دغه ښځې پدی خاطر زندان ته اچول کیږی چې د کورنی په خوښه خپل د ژوند ملګری نه ټاکی. د عفوی نړیواله مؤسسه وائی چې د کال تر پایه د هرات په محبس کې ٦۰ ښځې په همدغی دلیل بندیانی وی.

ل: په کورنیو او بهرنیو شخړو کې د زیاتی قوی کارول او په کورنیو او نړیوالو لانجو کې پر بشری حقوقو تیری

د راپورونو له مخې د افغانستان د انتقالی اسلامی دولت امنیتی قواوو د طالبانو او القاعده سره په جګړه کې د زیاتی قوی له استعمال نه کار اخیستی چې په نتیجه کې یې ملکی خلک لوټ شول، وهل ټکول شوی او شکنجه شویدی. شخړو او بی ثباتیو د بشری مرستو او بیا جوړولو کارونه د هیواد په بیلابیلو برخو کې له ستونزو سره مخامخ کړیدی. د مرستو په رسولو کې ستره ستونزه لوژستکی وه چې لری پرتو سیمو ته ئی د مرستی د مواد رسول ګران کړیدی. په شمالی سیمو کې روانو بی قانونیو او خال خال جګړو د بیا جوړولو کارونه له ستونزو سره مخامخ کړل.

حکومت او حکومت پلوه ائتلافی ځواکونو په هغو ځایونو باندی خپلو حملو ته دوام ورکړ چې په خاصه توګه جنوب شرقی سیمو کې د ملیشاوو ځالی بلل کیدلی. داسی راپورونه وو چې پدغو حملو کې ملکی خلک هم وژل شویدی. د مثال په توګه د دسمبر په ۱۰مه د ائتلافی قواوو د ځمکنی او هوائی قواو د عملیاتو په ترڅ کې چې د هیواد په ختیځه برخه کې ترسره شول ٦ ماشومان او دوه غټان ووژل شول. نظامی ویاند وویل اسلامی ملیشو په کابل کې وسلی ذخیره کړی وی. د ائتلافی قواو لخوا پدی هکله یوه وینا خپره شوه چې د ملکی وګړو په مرګ ئی خپګان ښکاره کړی وو خو دائی هم ویلی وو چې ملکی خلک په هغی ودانی کې اوسیدل چې د ترهه ګرو لخوا تری کار اخستل کیده. د غیر دولتی مؤسسو د کارکونکو پرخلاف هم له ګواښونو او تشدد څخه کار اخستل کیده چې په هغو کې

ګواښونه، تورونه، تښتول، محلي او د غير دولتي مؤسسو د ځائي مامورينو د کورنيو پر غړو تيري شامل وو او د کال په دوران کې وسله واله غلا لاهم زياته شوی وه. د بيلګې په توګه د سپتمبر په میاشت کې د کندهار سره نږدې د يوی غير دولتي محلي مؤسسې د "بيا جوړولو د داوطلبانو د اتحاديه" چي د ملګروملتونو سره په ګډه کار کوی دوه غړي ونيول شول او ووژل شول. امنيتي قواو د کال په پای کې دوه کسه ونيول. د نوامبر په ۱٦مه وسلوالو کسانو د غزني په ښار کې يوه فرانسوی ۲۹ کلنه ښځه بتينا کاسيلو چې د UNHCR سره ئې کار کوو ووژله. امنيتي قواو له حملې نه روسته حمله کونکې ونيول. د کال تر پايه يو زيات شمير غير دولتي مؤسسو چې د مهاجرينو لپاره د ملګروملتو د عالي کمشنری UNHCR هم پکې شامل وو. د هيواد په بيلابيلو برخو کې خپل کارونه په موقتي ډول وځنډول. داسې باور کيده چي دا حملې د طالبانو او القاعده د ترهه ګرو ډلې د پاتې شويو لخوا ترسره کيدلې. د کال تر پايه په مزارشريف کې د يوی غير دولتي مؤسسې په کارکونکې د جون په ۲۲مه د جنسي تيري په هکله د څيړنو د نتايجو څه معلومات ونشول. ځينې ولايتي مقاماتو له غير حکومتي مؤسسو څخه د امدادی مالونو د راوړلو په خاطر ماليه اخستله. غير حکومتي مؤسسې کله ناکله اړ ايستل کيدلې چي دا ډول ماليه دوه ځلې ورکړي او هغه پدی صورت کې چې يوه ولسوالي د دوه بيلابيلو ولايتي مقاماتو لخوا اداره شي. سره لدی چې د ډلو سترو مشرانو څو څو ځلې ژمنې وکړې او وينا وی ئې صادرې کړې چې پدی هکله به مرسته کوی او امنيتي حالت به ښه کوی. خو په اکثره مواردو کې دغه مشرانو لږ اقدام کړې او پدی هکله لږ ژمن پاتې شويدی. د هيواد په شمالي برخو کې دوامداره جنګونه د بادغيس فارياب، جوزجان او فارياب په ولايتونو کې د پښتنو د بې ځايه کيدو سبب شول.

د اپريل په مياشت کې د کوچيانو او د بادغيس د ځائي خلکو ترمينځ جګړو چې د څرځايونو پر سر رامينځته شوی ٦۰ کسه د مرګ کومې ته وليږل. د تخار په ولايت کې محلي قوماندانانو پښتانه پرې نښودل چي خپلو کليو ته راستانه شي او د کندز په شمال کې پښتنو ته اجازه ورنکړل شوه چې خپلې ځمکې وکرې. د پکتيا په ولايت کې په هغو جګړو ئې چې د ځمکو د مالکيت پرسر د دوو قومونو ترمينځ د سپتمبر په مياشت کې وشوی ۲۰ کسه مړه او ۴۰ کسه ټپيان شول. د کال په دوران کې د هيواد په شمال کې خال خال جګړو او د امنيت نشتوالي په هغو سيمو کې د بيا جوړولو کاروړنه له ځنډ سره مخامخ کړل.

د کال په ترخ کې دوامداره کورنې جګړې د قوی د بې کچې استعمال سبب شوی چې په نتيجه کې ملکې خلکو ته مرګ ژوبله رامينځته شوه، ملکيتونو ته ئې زيان ورسيده او له ځايه بې ځايه شول. د اکتوبر په مياشت کې د جنرال عطا محمد او جنرال دوستم د قواوو

ترمینځ جګړې سختی شوی چی دواړه خواوی د جګړو په ترځ کی پر بشری حقوقو د تیری مسؤل وبلل شولی. بیا حکومتی او ائتلافی قواو اوربند اعلان کړ. د کال په دوران کی د امان الله خان او اسمعیل خان قواوو ترمینځ جګړو دوام وکړ چی د ملکی خلکو دتلفات سبب شوی. د اګست په میاشت کی جمهور رئیس کرزی یو فرمان صادر کړ چی تر مخی ئی یو کس نشی کولای په یوه وخت کی نظامی او ملکی دندی ولری. د همدی فرمان په نتیجه کی اسمعیل خان د لویدیځ افغانستان د پوځی قوماندان په توګه له خپلی دندی نه ګوښه کړای شو. د کال ترپایه هغه د هرات د والی په توګه پاتی شو. د ادعا شویو قتلونو ناپیلی څیړنی له محققینو سره د ځائی مقاماتو د همکاری د نه کولو له امله او سیمی ته د هغوی د راتګ د اجازی په هکله د ځائی مقاماتو د زړه نازړه توب له امله د خنډونو سره مخامخ شوی. د شمالی ولایاتو شوری (جنرال دوست، جنرال عطا، محمد سعیدی) په ۲۰۰۲ م کال کی یوه اعلامیه خپره کړه چی تر مخه ئی هغوی اعلان وکړ چی د لیلی دښتی د ادعا شویو ډله ایزو قبرونو د څیړلو لپاره به د ملګروملتونو او ائتلافی ملکونو مسلکی افرادو ته اجازه ورکړی چی خپلی څیړنی ترسره کړی. خو محلی مقاماتو بیا وویل چی د څیړونکو د امنیت هیڅ ډول تضمین نشی کولای. د کال ترپایه هیڅ ډول څیړنی ترسره نشوی. په ۲۰۰۲م کال کی د شمالی اتحاد قواوو کم ترکمه ۱۲۰ کسه بندیان د قلعه جنګی په زندان کی پدی خاطر ووژل چی د ادعا له مخی هغوی په زندان کی پاځون کړی وو او شمالی اتحاد هغوی وځپل. په ۲۰۰۲م کال کی د لیلی په دښته کی د طالبانو د مړو د څیړنو په هکله کومی نوی پرمختیاوی ندی لیدل شوی. د ملګروملتونو کارپوهانو د سمدستی اعدامولو او د هوا د بندیدو له امله د مړ کیدلو نښی نښانی ومونډلی.

باوری راپورونه موجود وو چی په ټول هیواد کی له پنځو نه تر ۷ میلیونو پوری زمکنی ماینونه او ۷۵۰ زره ناچاودیدلی ټوټی په ټول هیواد کی خوری وی چی زیاتره ئی د پخوانی شوروی د اشغال په دوران کی ایښودل شویدی. خو ځینو غیر دولتی سازمانونو بیا اټکل کاوه چی پدغه هیواد کی ښائی تر یو میلیون هم لږ زمکنی ماینونه وجود ولری.

هغه ولایتونه چی د پاکستان او ایران سره نږدی سرحد لری زیات ماینونه پکی ایښودل شویدی. زمکنیو ماینونو او ناچاودیدلو موادو مرګ ژوبله رامینځته کړه. د کرکیلی سیمه ئی محدوده کړه او ماین ځپلو سیمو ته ئی د مهاجرینو راتګ له خنډونو سره مخامخ کړ. د سره صلیب نړیواله کمیټه اټکل کوی‌چی د تیرو دوو لسیزو په دوران کی ۲۰۰ زره کسان د ماینونو په وسیله وژل شوی او یا معیوبه شویدی. په ۲۰۰۲م کال کی نوموړی کمیټی د ماینونو له لاسه د ۱۲۸٦ کسانو د مرګ خبر ورکړ. پداسی حال کی چی د زیات شمیر داسی مړګونو

راپور به نه وی ورکړل شوی. د هغو ماینونو په وسیله چې د پخوانی شوروی اتحاد، طالبانو او شمالی اتحاد له خوا ایښودل شوی وو مرګ ژوبلی دوام درلود. ملګروملتونو د مرسته کونکو هیوادونو په مرسته د ماینونو د پیدا کولو او خنثی کولو ټیمونه وروزل چې په ټول هیواد کی په کار لګیا وو. تقریباً ټولی هغه سیمی چې له ماینونو څخه پاکی شوی په اغیزمنه توګه وکارول شوی او د ۱،۵ میلیونو څخه زیات مهاجرین او په هیواد کی دننه بی ځایه شویو خلک هغو سیمو ته ستانه شول چې له ماینونو او ناچاودیدلو موادو څخه پاکی شوی وی. خو بیا هم اټکل کیږی چې ماینونه او ناچاودیدلی مواد به تر ډیرو راتلونکو کلونو پوری د مرګ ژوبلی سبب شی.

ملګروملتونو او غیر دولتی مؤسسو یو زیات شمیر تعلیمی پروګرامونه پیل کړی چې په ترڅ کی ئی ښځو او ماشومانو ته د هیواد په ګوټ ګوټ کی له ماینونو څخه خبرتیا ورکول کیږی چې دوامداره جګړو او اوږدی وچکالی هم زیات شمیر ملکی وګړی د خپلو سیمو پری ښودلو ته اړ کړل

دوهم فصل

د مدنی ازادیو درناوی

الف: د مطبوعاتو او بیان ازادی

د ۱۹٦۴م کال اساسی قانون چې د بن د موافقتنامی په اساس په هیواد کی پلی شوی څه ناڅه د بیان ازادی تامینوی مګر ځینی سترو دولتی مقاماتو هڅه کوله چې خبریالان وګواښوی او د هغوی په راپورونو اغیزه وکړی. د حکومت لخوا د خبریالانو څارنه او ګواښل ددی سبب شول چې په هیواد کی په سیاسی موضوعاتو خلاص او ازاد بحث ونشی. داسی راپورونه وو چې خبریالانو له ځائی سانسور نه کار اخیست. ټول معلومات باید د شریعت مطابق وی او هغه نشریه چې ممنوعه موضوع خپره کړی باید وتړل شی. مګر ازاد مطبوعات فعاله وو او تر یوه سرحده پوری یکی ازاد او مخالف نظریات خپریدل. حکومت د ۳۵ په شاوخوا کی نشریی درلودی او تقریباً ټول برقی مطبوعات ئی په کنټرول کی و. نور ټول اخبارونه په تیت او پرګ توګه نشریدل او زیاتره ئی په مختلفو ولایتی مقاماتو پوری اړه لرله. ځینی حکومتی مقاماتو د ګوندی اړیکو له لاری خپلی مطبوعاتی اسانتیاوی وساتلی. د

کال په اوږدو کی حکومت خپل هغه دفتر وساته چی پخوا د مطبوعاتو د کنټرول په خاطر جوړ شوی و. د استخباراتو د ملی شبکی غړو د راپورونو په اساس د خبریالانو د کورونو پتی معلومولی، هغوی ئی په سرکونو باندی تعقیبول، د هغوی دفترونو څخه ئی لیدنه کوله او هغوی ته ئی ګواښ کاوه چی د انتقادی مضامینو له خپرولو نه ډډه وکړی. د بی سرحده خبریالانو مطابق پداسی حال کی چی ځینو مستقلو خبریالانو، مجلو او اخبارونو ځانونه پخپله سانسورل. په عملی توګه ډیرو خلکو هغه یو درجن خارجی راډیو ګانی اوریدلی چی په پښتو او دری ژبه ئی نشرات کول.

پدغو راډیو ګانو کی بی بی سی، د امریکا غږ، د ازادی راډیو او د ازاد افغانستان راډیو د هیواد په ګوټ ګوټ کی اوریدل کیدلی. په اطرافی سیمو کی ځائی راډیو ګانی او ټلویزیونونه د محلی مقاماتو تر کنټرول لاندی وی.

د کال په اوږدو کی خبریالان له ځورونو، ګواښونو او شخړو سره مخامخ وو. دجون په میاشت کی پولیسو د افتاب د اونیزی مسٔول مدیر سید میر حسن مهدوی او د هغه مرستیال علی پیمان هغه وخت ونیول چی اخبار داسی یو مطلب خپور کړ چی د شمالی اتحاد په سترو مشرانو ئی نیوکی کړی وی. د یو غیر مذهبی حکومت غوښتنه ئی کوله او د ځینی اسلامی مشرانو اخلاقیات ئی تر پوښتنی لاندی راوستی وو. مقاماتو د افتاب اونیزه بنده کړه او مسٔول مدیر او د هغه د مرستیال تر نیولو وروسته ئی د اخبار ټولی ګڼی له اخبار پلورنځیو څخه راټولی کړی. د جون په ۲۵مه دغه دواړه خبریالان خوشی کړای شول خو دینی مقدساتو ته د توهین اتهامات د کال ترپایه د هغوی پرضد پاتی وو.

د مؤثقو معلوماتو مطابق خبریالان د حکومت پلوه ملیشو له خوا په نښه کیدل او د کال په ترځ کی هغوی ته ګواښونه کیدل. د مثال په توګه په ګردیز او جلال اباد کی قوماندانانو د سیمه ایزو امنیتی ستونزو په هکله د مقالو د لیکلو په خاطر خبریالان په مرګ تهدید کړل. د اپریل په میاشت کی د هغی غونډی په جریان کی چی د افغانستان د بشری حقوقو د کمیسیون د ولایتی څانګی د پرانستلو په خاطر جوړه شوی وه د اسمعیل خان امنیتی کسانو د یوی راډیو خبریال هغه وخت ونیوه او وی واهه چی د ښځو د حقوقو په هکله ئی پوښتنی مطرح کړلی. یو زیات شمیر خبریالان د ۲۰۰۱م کال په پای کی د جنګونو د شدت پر مهال ووژل شول. د اپریل په میاشت کی پنځه مشکوک کسان د ۲۰۰۱م کال په نوامبر کی د څلورو خبریالانو په وژنه کی د لاس لرلو په تور ونیول شول. یو څو راپورونه داسی هم وو

چې ترمخه ئې حکومتي مقاماتو د مذهبي دلائلو په اساس په موزيک، فلمونو او تلويزيون باندې بنديز لګولی وو. د جنورۍ په مياشت کې ستری محکمې د کيبلي تلويزيون شبکه منع کړله ځکه چې نشرياتو ئې د اسلامي ټولنې د اخلاقي ارزښتونو سره تضاد درلود. روسته له هغې چې پدې هکله د اطلاعاتو او فرهنګ د وزارت لخوا د اپريل په مياشت کې څيړنه وشوه، حکومت په سپورتي او خبري کيبلي چينلونو لکه بي بي سي، الجزيري، سي ان ان او نورو باندې بنديز نرم کړ خو لائې هم د کيبلي شبکو چلونکې د لويديځو فلمونو او موزيک له خپرولو نه منع کول، د کال تر پايه حکومت لا پدې مسٔله خپل بحث ته دوام ورکړ چې کومې بهرنی او کورنی کيبلي شبکې ته د فعاليت اجازه ورکړي. حکومت د مصنوعي سپوږمکې په ديشونو يا د ديش انتنونو په رانيولو کوم محدوديت و نه لګاوه. خو حکومتي مقاماتو په پغمان او شکردره کې ساز غږونکې او ګډيدونکې کسان ونيول او وي ټکول. له دې نه علاوه حکومت د تلويزيون په پرده د ښځو سندر غاړو ښکاره کيدل منع کړل. خو تلويزيون او راډيو ګانې او نور برقي سامان الات په ازاده توګه په هيواد کې خرڅيدل او موسيقي ډيره زياته اوريدل کيده.

په هيواد کې د ۱۵۰ په شاوخوا کې د انترنت مرکزونه موجود وو چې ۱۵ مرکزونو په حکومت پورې اړه درلوده. د تيليفون د خرابو ليکو له امله د انترنت سره وصليدل خورا ګران و.

حکومت علمي ازادي نه وه محدوده کړې.

ب: د سوله ايزو ټولنو او اتحاديو د جوړولو ازادي

د ۱۹٦۴م کال د اساسي قانون چې د بن د موافقتنامې له مخې په هيواد کې نافذ وي حکم کوي چې د افغانستان اتباع حق لري چې له مخکې اجازې پرته غونډې وکړي او يا سياسي ګوندونه جوړ کړي. مګر خراب امنيتي حالت او د مقاماتو لخوا د اجتماعي مخالفت له ويرې د کال په ترڅ کې له کابل نه بهر د غونډو او اتحاديو جوړول محدود پاتې شول.

د اکتوبر په ۱۱مه حکومت د سياسي ګوندونو قانون تصويب کړ چې له ګوندونو څخه غواړي چې ځانونه د عدليې وزارت سره ثبت کړي او داسې اهداف تعقيب کړي چې د

اسلام له اساساتو سره برابر وی. په کابل کی یو شمیر سیاسی گوندونو او سازمانونو فعالیت درلود.

د کال په ترڅ کی پولیسو د مظاهره کونکو پرضد له ځورولو او زیاتی قوی د استعمال نه کار اخیست. د بیلگی په توگه د می په میاشت کی پولیسو یو زیات شمیر محصلین هغه مهال ونیول او هغوی ئی ووهل وټکول چی د کابل په پوهنتون کی ئی د نمرو په ورکولو کی د خپلوانو د پلوی پرضد مظاره کوله. د هغو امنیتی مقاماتو پرضد هیڅ اقدام و نه شو چی په ۲۰۰۱ او ۲۰۰۲م کال کی ئی مظاهره کونکی د برچی په زور تیت او پرک کول.

حکومت د اتحادیو د جوړولو ازادی ورکوی خو د راپورنو سره سم د کال په جریان کی پدی برخه کی ستونزی موجودی وی. د مثال په توگه په هرات کی د اسمعیل خان مامورینو د هرات د متخصصینو د شوری، د روشنفکرانو د شوری او د ښځو د شوری په چارو کی لاس وهنه کوله. د کال په پای کی هم غیر حکومتی مؤسسو راپور ورکاوه چی سیمه ایز قوماندانان له هغوی نه د هغو امدادی مالونو مالیه اخلی چی هیواد ته ئی راوړی.

ج: دینی ازادی

د ۱۹٦۴م کال اساسی قانون چی د بن د موافقتنامی له مخی په هیواد کی نافذ دی وائی اسلام "د افغانستان مقدس دین دی" او زیاتوی چی د هیواد مذهبی مراسم باید د حنفی مذهب د اصولو سره سم ترسره شی. اساسی قانون همداراز وائی چی غیر مسلمان اتباع کولی شی د قانون په حدودو کی او د عامه نظم او امنیت په پام کی نیولو سره خپل مذهبی مراسم پرځای کړی. حکومت د کال په ترڅ کی هڅه کوله چی د مذهبی زغم پالیسی ته دوام ورکړی خو د سیمی قانون او رواج ددی غوښتنه کوله چی سړی باید په یوه دین پوری اړه ولری.

د باوری اټکلونو له مخی د هیواد ۸۵% کی خلک سنی مسلمانان او د ۱۵% پاتی خلکو اکثریت شیعه دی چی په هغو کی بیا زیاتره د هزاره په لړکی پوری اړه لری چی په هیواد کی د اقتصادی پلوه تر ټولو محرومه طبقه بلل کیږی. د اسلام د مختلفو ډلو ترمینځ اړیکی په هیواد کی ترینگلی پاتی شوی.

د تاریخ په اوږدو کی لږه ګی شیعه مسلمانان د اکثریت سنی مسلمانانو له تعصب سره مخامخ شویدی. نو ځکه شیعه مسلمانانو د داسی یو حکومت پلوی کوله چی هغوی ته د برابر اتباعو په توګه حقوق ورکړی. په هیواد کی یو لږ شمیر هندوان او سکهان هم ژوند کوی. همداراز د اسماعیلی شیعه ګانو یو شمیر هم د هیواد په مرکزی او شمالی برخو کی ژوند کوی. اسماعیلیان هم شیعه دی خو هغوی اغاخان خپل مذهبی مشر ګنی.

داسی ښکاریده چی د مذهبی ډلو ثبتول او یا اجازه ورکول د هیواد په هیڅ برخه کی د مقاماتو لخوا نه غوښتل کیدل. د مذهبی لږګیو ډلو کولای شول خپل عبادات ترسره کړی خو نه ئی شو کولای خلک خپل دین ته وبلی، د دین د توهین او مخالفت لپاره د مرګ جزا ټاکل شوی وه. په مزار شریف کی یوه خبریاله د اسلامی جمعیت د یوه اخبار لخوا د هغی مقالی له امله د اسلام په سپکاوی تورنه شوه چی نوموړی د راتلونکی اساسی قانون په هکله لیکلی وو. خبریاله ماریه سزاوار پدی تورنه شوه چی په خپله مقاله کی ئی په اسلام کی د ښځو حقوق ظالمانه بللی دی. ځائی علماوو ددی ښځی د وژلو سپارښتنه وکړه خو په مارچ کی یوی محکمی هغه پدی خاطر خوشی کړه چی اسلام ته د توهین تورونه پری ثابت نشول.

د هیواد د تعلیمی سیستم هغه برخه چی د ۲۰ کلنی جګړی نه روغه پاتی شوی پر دین باندی د پام وړ تاکید کوی. خو د طالبانو د رژیم له راپرځیدو نه روسته که څه هم حکومت او عام ښونځی په خپل نصاب کی دینی مضامین لری خو تفصیلی مذهبی زده کړه د مذهبی عالمانو لخوا ترسره کیږی. پر داوطلبانه مذهبی تبلیغ هیڅ بندیز نه و.

د ۲۰۰۱م کال له دسمبر نه مخکی چی طالبان په واک کی پاتی وو، طالبانو د شیعه ګانو په تیره د هزاره لږه ګی په مقابل کی له ډیری سختی څخه کار اخیست. که څه هم د طالبانو او هزاره ګانو ترمینځ جګړه یواځی مذهبی نه بلکه سیاسی، مذهبی او نظامی وه خو دا هم نشو ویلای چی طالبانو صرف د مذهب په خاطره له هزاره ګانو سره دشمنی کوله. اما داسی معلومیدله چی مذهبی عامل د طالبانو لخوا د هزاره ګانو په ځپلو کی عمده نقش درلود. ملیشاوو کله ناکله بهرنی مذهبی مبلغین ځورولی او د مذهبی ډوله مؤسسو لپاره ئی ستونزی پیدا کړی دی. د بیلګی په توګه کله چی د سپتمبر په روستیو کی د یوی حملی په ترڅ کی د افغانستان د بیا جوړولو د داوطلبانو د مؤسسی دوه تنه غړی ووژل شول د طالبانو ویاند ادعا وکړه چی دغی مؤسسی د مسیحیت تبلیغ کاوه.

د نورو معلوماتو لپاره د ۲۰۰۳م کال لپاره د نړی والی مذهبی ازادی د انترنت سایت ته ورشی.

و: په هیواد کی دننه نقل او حرکت، بهر ته تګ، منتقل کیدل او بیرته ځای په ځای کیدل

د ۱۹٦۴م کال اساسی قانون چی اوس د بن موافقتنامی په اساس په هیواد کی نافذ دی، دا ډول حقوق نارینه وو ته ورکوی خو په عملی توګه د هیواد په داخل کی ددوی سفر د خورو جګړو، لاره وهونکو، زمکنیو ماینونه، د خرابو سرکونو او محدودو هوائی الوتنو سره له ځنډونو سره مخامخ کیده. خو سره لدی دیر زیاتو سړیو د بسونو نه په ګڼی اخستلو سره د هیواد ګوټ ګوټ ته د سرک له لاری سفر کاوه.

قانون همداراز حکم کوی چی ښځی مخکی لدی چی د پاسپورت د اخستلو لپاره مراجعه وکړی باید د خپلی کورنی له نارینه غړو نه اجازه ولری. په ځینو سیمو کی ښځو ته اجازه نه ورکول کیده چی د کورنی د نارینه غړی له بدرګی نه پرته له کوره ووځی.

د ځائی قوماندانانو او جنایت کارانو لخوا پر سرکونو باندی د پیسو د اخستلو له امله تجارتی فعالیتونه اغیزمن شول او دغو کسانو حتی په ځینو وختونو کی سرکونه په بشپړه توګه وتړل. د تکسی، بسونو او لاریو دریورانو شکایت درلود چی ملیشو او محلی پولیسو په سرک باندی غیر قانونی پاټکونه جوړ کړی او له دوی نه پیسی او مالونه اخلی. د سپتمبر په میاشت کی جمهور رئیس کرزی د ټولو پاټکونو د ختمولو غوښتنه وکړه خو ټوپک مارانو تر ډیره حده د هغه په دغه غوښتنه سترګی پټی کړی. داسی اټکلونه موجود وو چی په هیواد کی دننه ۲۲۰ زره کسان راستانه شول. پدی کال کی حکومت د ملګروملتو د مهاجرینو له عالی کمشنری او نړیوالو غیر دولتی مؤسسو سره نږدی مرسته وکړه چی د هیواد ټولو برخو ته د مهاجرینو په راستنولو کی مرسته وشی. د کال تر پایه د ۲۰۰۲م کال د مارچ د میاشتی نه راپدیخوا، ۲،۵ میلیونه مهاجرین د ملګروملتونو د مهاجرینو د عالی کمشنری په مرسته هیواد ته راستانه شول. خو یو شمیر مهاجرین په خپله خوښه او خپلو مصارفو سره راستانه شول. د کال په پای کی د ملګروملتونو د مهاجرینو چارو عالی کمشنری اټکل کاوه چی په ایران، پاکستان او نورو ګاونډیو هیوادونو کی څه ناڅه ۲ میلیونه مهاجرین لا هم پاتی دی. دجنوری په میاشت کی پاکستان، د افغانستان انتقالی اسلامی دولت او ملګروملتونو یوه

موافقتنامه لاسلیک کړه چې د مهاجرینو د راستندیو لپاره لاره اواره کړه. ښځو او ماشومانو لا هم د مهاجرینو ۷۵% برخه جوړوله.

د دسمبر په ۱۵مه د هیواد له ۳۲ ولایتونو څخه ۵۰۲ وکیلانو د اساسی قانون په هغی مسودی باندی په بحث پیل وکړ چې په نوامبر کی اعلان شوه. ددی اساسی قانون تصویب په ۲۰۰۴ م کال کی د هیواد د لمړیو مستقیمو انتخاباتو لپاره لاره اواره کړی. دغه مسوده چې د یوه کمیسیون لخوا پری بحث وشو د افغانستان د خلکو او د حکومتی مامورینو له نظره هم تیره شویده. د هیواد اتباعو دا وخت پیدا کړ چې د اساسی قانون د لوئی جرګی پر وخت پر سترو مشرانو نیوکی وکړی. خو بیا هم ځینو مشرانو په دغی جرګی کی د رایو د اخستلو او د خپلو کاندیدانو د انتخاب په خاطر د ګواښونو څخه د کار اخستلو په خاطر دغه پروسه وغندله. د بشری حقوقو د څار ډلی راپور ورکړی چې محلی مقاماتو د خپلو کاندیدانو د انتخابیدو په خاطر له درغلی او ګواښونو څخه کار اخستی دی. که څه هم روسته بیا دغه راپورونه دروغ او د مبالغی نه ډک وګڼل شول. پر بشری حقونو د څار د ډلی مطابق نورو وکیلانو په جرګه کی د حکومت د ملی امنیت د اجنټانو د موجودیت له امله د خطر احساس وکړ. د ۲۰۰۲م کال د اضطراری لوئی جرګی یو زیات شمیر وکیلانو ته له هغی نه روسته ګواښونه وشول چې د جرګی په تالار کی ئی د جنګ سالارانو په حضور باندی نیوکی وکړ. د مثال په ډول په جلال اباد کی د بشری حقوقو د څار ډلی خبر ورکړ چې د ختیځو سیمو قوماندانانو په سیاسی بنیاد د مشکوکو مخالفینو د نیولو امر ورکړی دی.

د ۲۰۰۲م کال په اضطراری لویه جرګه کی خلکو دا وخت پیدا کړی چې ستر مشران تر پوښتنی لاندی راولی. د لوئی جرګی له تالار نه بهر او دننه د جرګی په تالار کی کارکونکو د پوسترونو او تبلیغاتی پاڼو په ویشلو پیل وکړ. ښځو او نارینه وو په ازادانه توګه بحثونه وکړل. ملګروملتونو دا تخمین وکړ چې له ۱۵۰۰ انتخاب شویو وکیلانو نه ۱۲۰۰ وکیلانو د پروسی نندارہ وکړ. د مخکنیو کلونو پرخلاف حکومت د ټولو لړګیو مشران وهڅول چې د مخالفینو سره په یوه ګډه وره محاوره کی ګډون وکړی.

څلورم فصل

د بشري حقوقو د ادعا شويو تيريو په هکله نړيوال او غير حکومتي تحقيق

د بشري حقوقو کورني او بين المللي ډلو د هيواد په ګوټ ګوټ کی د حکومت له لاس وهنی پرته فعاليت کاوه. د ځينو دغو ډلو مرکزونه په ګاونديو ملکونو کی وو چی اکثره ئی په پاکستان کی ميشت و او فرعی څانګی ئی په افغانستان کی وی. د نوړرو ډلو مرکزونه بيا په افغانستان کی وو. د هغوی د فعاليتونو اساس بشري مرستی، روغتيائی، تعليمی او زراعت وو. مګر په شمالی اوختيځو سيمو کی د بشپړ امنيت د نشتوالی له امله د غير دولتی مؤسسو فعاليتونه تر اغيزی لاندی راغلل. د کال په ترڅ کی په مرسته کونکو ډلو باندی حملو جريان درلود چی په هغوی کی د نړيوالو مؤسسو دوه بهرنی اتباع ووژل شول، د غير دولتی مؤسسو په موټرونو باندی ډزی وشوی. د کابل-کندهار په سرک باندی په کار کونکو باندی حملی وشوی او دفترونه ئی هم تر يرغل لاندی راغلل. د مثال په توګه د سره صليب نړيوال کميټه له هغی روسته د هيواد په جنوب کی د خپل دفتر تړلو ته مجبوره شوه چی د غير دولتی مؤسسی يو غړی ريکاردو منکوا ووژل شو.

يو زيات شمير نړيوالی غير دولتی مؤسسی چی په هغو کی د بشري حقوقو نړيوالی ډله او د بشري حقوقو د څار ډله شامله وه د ځائی کارکونکو لخوا اداره کيدلی او دغو کارکونکو په هيواد کی دننه حالات څارل. د بشري حقوقو نړيوالی اداری د محلی مدافع وکيلانو او قاضيانو لپاره يو شمير سيمينارونه دائر کړل.

د افغانستان د بشري حقوقو مستقل کميسيون يوه حکومتی اداره ده چی په هيواد کی دننه ئی د بشري حقوقو د ستونزو په حل کولو کی ئی خپل نقش ته دوام ورکړ. دغه کميسيون پر ۱۱ ټاکل شويو غړو مشتمل وو. دغه کميسيون په عمومی توګه له حکومت نه جلا کار کول او ډير ځله ئی په کلکه سره د حکومت په اعمالو او ادارو باندی انتقاد کړيدی. د کال په دوران کی دغه کميسيون له کابل نه بهر ۷ دفترونه تأسيس کړل چی هغو د بشري حقوقو په هکله د شکاياتو په منلو او څيړلو پيل وکړ. د کال په ترڅ کی د افغانستان د بشري حقوقو مستقل کميسيون ټول ۲۵۰۰ شکايتونه له بشري حقوقو نه د سرغړاوی په هکله ترلاسه کړيدی پداسی حال کی چی په ۲۰۰۲م کال کی دغه کميسيون له ۵۰۰ څخه زيات شکايتونه ترلاسه کړی وو.

د ۲۰۰۲م کال د ډله ایزو قبرونو په هکله چی د هیواد په شمال کی موندل شوی وی، نور معلومات ترلاسه نه شول. امنیتی حالاتو، غیر یقینی حالات په شمال کی ګوندی جنګونه او په جنوب ختیځ کی د طالبانو فعالیتونو د غیر دولتی مؤسسو امدادی کارونه تر اغیزی لاندی راوستل.

پنځم فصل

د نژاد، جنس، معیوبیت، ژبی او اجتماعی حیثیت په اساس تبعیض

د ۱۹٦۴م کال اساسی قانون چی د بن د موافقتنامی په اساس په هیواد کی نافذ شو وائی چی د افغانستان خلک د هر ډول تبعیض پرته د قانون په مقابل کی برابر حیثیت لری. د کال په اخر کی محلی رواجونه او په هغو پوری اړونده کارونه د هیواد په زیاته برخه کی مروج وو. د ښځو پرضد تبعیض په پراخه پیمانه موجود وو. خو د هغی شدت له سیمی نه تر سیمی پوری توپیر درلود او پدی پوری ئی اړه درلوده چی د سیمی مشران د نجونو د تعلیم او د ښځو د کار کولو په هکله څه ډول نظر لری. د تاریخ په اوږدو کی شیعه لږه کیو پرضد د سنی اکثریت لخوا له تبعیض څخه کار اخستی شویدی. څرنګه چی معیوبین په ټولنه کی زیات شوی په ټولنه کی د هغوی منل کیدل هم زیات شویدی.

ښځی

اکثرو نړیوالو او کورنیو ټولنو دا منلی چی د طالبانو له سقوط نه روسته د ښځو او نجونو حالت ښه شوی خو سره لدی هم څو محدودی ساحی پاتی دی. حکومت یو زیات شمیر ښځی د کابینی څوکیو او نورو د مسؤلیت لرونکو څوکیو ته معرفی کړی دی. د روغتیا او ښځو د چارو وزیران او د افغانستان د بشری حقوقو د کمیسیون مشره ښځه وه. ښځو په یو زیات شمیر ساحو کی لکه ښونه او روزنه، روغتیائی چارو او نور دندو کی عامه ژوند ته لاره پیدا کړه. خو دطالبانو په وخت کی د ښونی نه د روستوالی او د کارونو د نشتوالی له امله ښځو ونشو کولای چی خپل ژوند لاښه کړی. د بشری حقوقو د څار د ډلی مطابق تقریباً هری ښځی او نجلی چی مرکه ورسره شوی ویلی چی د طالبانو له سقوط نه روسته ئی په ژوند کی ښه والی راغلی دی.

د کال په دوران کی د هیواد له بیلابیو برخو نه ۴۵ د ښځو مشرانو د ښځو د حقوقو لایحه منظوره کړه چی د مساوی حقوقو غوښتنه ئی کوله. د ښځو دغی کومیټی د داسی یوی لایحی غوښتنه کوله چی د هر ولایت نه دی دوه ښځی د پارلمان لپاره وټاکل شی نه یوه ښځه له هر ولایت نه. همدا راز ښځو د اساسی قانون د تدقیق په کمیسیون کی چی د اساسی قانون د لوئی جرګی نه مخکی جوړه شوی وی په فعاله توګه برخه واخستله. د کمیسیون له ۳۵ غړو نه ۷ ئی ښځی وی. د کال په جریان کی یوی ښځی مسعوده جلال اعلان وکړ چی په ۲۰۰۴م کال کی به د حامد کرزی مقابل کی دریږی. جلال د بیړنی لوئی جرګی په دوران کی هم د حامد کرزی په مقابل کی کاندیده شوه خو ماتی ئی وخوړه.

ښځو په فعاله توګه د اساسی قانون په لویه جرګه کی برخه واخسته. ښځو وکولای شول په ازاده توګه له مشرانو نه پوښتنه وکړی او د جنسونو ترمینځ په اړیکو بحث وکړی. ۸۹ ښځی د اساسی قانون لوئی جرګی ته د انتخابی او انتسابی وکیلانو په توګه وټاکل شوی چی د ۵۰۲ وکیلانو ۲۰% ئی جوړوله. که څه هم ځینو مقاماتو هڅه وکړه چی ښځی ګډون کونکی وویروی. د بیلګی په توګه د فراه د ولایت وکیلی ملالی جویا ته هغه وخت د مرګ ګواښ وشو چی د مجاهدینو د هغه مشرانو پرضد ئی خبری وکړی چی په لوئی جرګی کی ئی مهم ځایونه ترلاسه کړی وو.

کله چی هغی اعتراض وکړ چی ولی ځینی جهادی مشران د کومیټو د مشرانو په توګه تعین شویدی په درځنو قهرجنو وکیلانو د ستیژ په لور حرکت وکړ او له لوئی جرګی نه ئی د ملالی جویا د ویستلو غوښتنه وکړه. هغی د لوئی جرګی په نورو غونډو کی په بشپړه توګه ګډون وکړ چی د لوئی جرګی د جوړونکو او د کورنیو چارو د وزارت دښځینه پولیسو لخوا ئی ساتنه کیدله. هغه له دغی پیښی نه روسته له کورنیو او بهرنیو مطبوعاتو سره په ازاده توګه خبری کولی. پردی سربیره ځینو ښځینه وکیلانو پر خپلو نارینه سیالانو لدی امله انتقاد کاوه چی هغوی ئی د جرګی د مشری له څوکیو نه محرومی کړی وی. که څه هم یوی ښځی د لوئی جرګی د رئیس د مرستیالی په توګه کار وکړ او د ډیرو غونډو مشری ئی وکړه. نوری ښځی هم په حساسو پوستونو کی موجودی وی.

جمهور رئیس کرزی د جولای په ۲٦مه د انتخاباتو مؤقت کمیسیون جوړ کړ چی رای ورکونکی راجستر کړی او د ۲۰۰۴م کال انتخاباتو ته د تیاری لپاره نور مقدماتی ګامونه اوچت کړی. دغه مؤقت کمیسیون ٦ غړی لری چی دوه ئی ښځی دی. د ښځو لپاره خاص

پروګرامونه جوړ شول چې ښځې رای ورکونکی د رای ورکولو او په انتخاباتو کې د ګډون په اهمیت وپوهوی.

څرنګه چې له کابل نه بهر بی امنیتی او خال خال جګړو دوام درلود، د ښځو پرضد تشدد هم موجود وو چې په هغو کې وهل ټکول، جنسی تیری، جبری واده او تښتول شامل وو. د دا ډول پیښو زیاتره راپورنه ورکول کیده. په خاصه توګه د زنا یا جنسی تیری ثبتول ګران و ځکه د هغې سره ستر ټولنیز عیب تړلی دی.

د کورنی تشدد او جنسی تیری په هکله معلومات ډیر محدود وو. د پټوالی او جزا نه ورکولو په چاپیریال کې ممکنه ده چې د ښځو پرضد کورنی تشدد او جنسی تیری به یوه جدی ستونزه پاتې وی.

په ټول هیواد کې تقریباً ۱۰۰ ښځې په توقیف خانو کې پاتې وی چې زیاتره ئې د کورنی د غړو په سپارښتنه په محبس کې اچول شوی وی. ددغو ښځو یو شمیر پدی خاطر بندیانی شوی وی چې د میړه په غوره کولو کې ئې د کورنی خبره نه وه منلی. یو زیات شمیر نوری بیا په زنا باندی متهمی وی.

په ځینو ښځو د میړونو لخوا د دوهم غیر قانونی واده دعوه شوی وه دا ځکه چې لومړی میړونو هغوی طلاقی کړی وی خو کله چې طلاقی شوی ښځې دوباره واده کاوه بیرته د لومړی میړه تر اعتراض لاندی راغلی وی. په ۲۰۰۲م کال کې د کابل د پولیسو مشر وویل چې که چیری د کورنی غړی او یا د میړه لخوا دوی ته شکایت وشی هغوی به بیا هم ښځې ونیسی.

قانون همداراز وائی چې ښځې باید مخکې لدی چې د پاسپورت اخستلو ته اقدام وکړی باید د کورنی له نارینه غړو نه اجازه واخلی. د ټول کال په موده کې په شمال کې پښتنی ښځې او کورنی د جنسی تشدد هدف ګرځیدلی دی. د بشری حقوقو د منابعو په اساس ازبکو، تاجکو او هزاره قوماندانو په شمال او لویدیځ کې زیاتره دا ډول حملی ترسره کړیدی. محلی قوماندانانو په تیره بیا په شمال کې له جنسی تیریو نه د کورنیو او نړیوالو غیر دولتی مؤسسو پرضد د ګواښ په توګه کار اخستی دی. باوری راپورونه موجوده وو چې د هیواد په جنوب خیتځ کې هغه عسکرو چې په پیښتنو قوماندانانو پوری ئې اړه درلوده د

ښځو او نارینه و پرضد جنسی تیری کړیدی. داسی راپورونه هم وو چی د لږکیو ښځی په جبری توګه واده کیدلی چی په نتیجه کی به ځینو ښځو په ځان وژنه لاس پوری کاوه.

که څه هم دقیق اړقام نه و معلوم خو د روغتونو د منابعو له قوله دغه ډول ځان وژنی د هیواد په لویدیځه برخه کی مخ په زیاتیدو وی. د سپتمبر په میاشت کی یوه فتوی جاری شوه چی د هغی په اساس که د یوی ښځی میړه تر څلورو کلونو پوری تری تم وی کولای شی بیا واده وکړی. د ښځو ترمینځ د ځان وژنی پیښی زیاتره د جبری واده له امله پیښیدلی. د ښځینه فعالیتو پرضد د مرګ خطر موجود وو.

د ښځو پرضد تشدد په ځینو سیمو کی په خاصه توګه ډیر شدید وه. په ځینو سیمو کی محلی مقاماتو ښځی له کور نه بهر د ټولو دندو نه ګوښه کړی وی. په ځینو سیمو کی د کرنی له کارونو نه پرته ښځو ته اجازه نه ورکول کیده چی د کورنی د نارینه غړی له بدرګی نه پرته له کوره ووځی. په ۲۰۰۲م کال کی جمهور رئیس کرزی یو فرمان صادر کړ چی له مخی ئی ښځی اختیار لری چی چادری اغوندی او کنه. خو باوری راپورونه وو چی ښځو او بالغو نجونو نشوای کولای چی له کوره یواځی ووځی او که وتل نو د تشدد او ځورونی له ویری نه به ئی چادری په سر کوله. زیاتو خلکو دا ویل چی ښځی دا کار پدی خاطر کوی چی وسله وال خلک ښځی او نجونی تر حملی لاندی راولی. په جلال اباد او لغمان کی حکومتی مقاماتو د ښځو د ښکاره کیدو نوری خواوی هم تر کنټرول لاندی نیولی وی. د حکومتی تلویزیون په پرده او رادیو کی د ښځو سندری منعه کړای شوی وی. د تلویزیون په پرده دښځو سندری د ۱۹۹۲ کال راپدیخوا کله چی د مجاهدینو حکومت د کمونست رژیم ځای ونیو، بندی شوی. هغه راپور چی د مهاجرت د نړیوالی اداری لخوا خپور شو ادعا کوله چی د ښځو قاچاق یوه مخ په زیاتیدونکی ستونزه وه.

پر بشری حقوقو په تیری کی د جبری کار لپاره اختطاف، جبری فحشاء او له ماشومانو د جنسی ناوړی استفادی شاملی وی. د حکومت قوانینو واده شوی ښځی د لیسی په دوره کی له شاملیدو نه منع کیدلی. د ښونی او روزنی وزارت ټولو ولایتونو ته خبر ورکړ چی دغه مقررات پلی کړی. د کال په ترڅ کی په زرګونو ځوانی میرمنی پدی خاطر له ښونځی نه وویستل شوی چی واده ئی کړی وو. د ښونی د وزارت له معین سید احمد سروری له خولی نه ویلی شوی چی د کال په جریان کی ئی له دوه نه تر دری زره پوری نجونی پدی خاطر له ښونځیو نه وویستلی چی واده ئی کړی وو. ددی قانون پلویان وائی دا قانون پدی خاطر

وضعه شوی چی ناواده کړی نجونی د واده کړیو ښځو له "کورنیو کیسو" څخه وساتی چی ښائی په صنفونو کی ئی ورسره وکړی.

له کابل نه په بهر سیمو کی په ښځو باندی پدی خاطر فشار زیات وو چی هغوی باید خپل افعال او جامی د اسلامی محافظه کارانه تعبیر او محلی دودونو سره برابری کړی.

روغتیائی ساتنی د ښځو یوه ستره ستونزه و، ځکه لاهم هغوی د دودیزو موانعو د موجودیت او د اساسی منابعو د نشتوالی له امله کافی روغتیائی اسانتیاوی نه درلودی. د طبی ساینس د اداری یا MSH په قول په ۲۰۰۲م کال کی له ۷۵٦ ابتدایی روغتیائی کلنیکونو او روغتونو له جملی څخه ۴۰% ئی ښځینه کارکونکی نه درلودلی. او دا د هغوی لپاره ځکه یو ستر خنډ وو چی د دودیزو رواجونو په خاطر ښځی نه غواړی له نارینه روغتیائی کارکونکو څخه مرسته وغواړی. پدی سروی کی راغلی وو چی د هیواد یواځی ۱۰% روغتونونه د پیچلو ولادتونو په صورت کی د جراحی عملیاتو اسانتیاوی لری. په زیاترو سیمو کی د ۱۰ زره کسانو لپاره یواځی یو ډاکتر موجود وو.

د افغانستان له ۳۲ ولایتونو څخه یواځی ۱۱ ولایتونو د نسائی ولادی اسانتیاوی درلودی. خلکو یواځی ۱۹% روغتیائی خدمات ترلاسه کولای شول چی دا شمیره بیا په کلیوالی سیمو ۱۷% وه. په ټول ملک کی د ۱۰ زره زیږیدلو ماشومانو له جملی نه ۱٦۰۰ مړه کیدل. د هغه کمپاین په نتیجه کی چی د "بیرته ښونځی ته" تر عنوان لاندی د ښونی د وزارت لخوا په لاره واچول شو ۴،۲ میلیونه ماشومان په ښونځیو کی شامل شول. یو زیات شمیر هڅونکی پروګرامونه په ښونځیو کی د نجونو د زیاتوالی په خاطر په لاره واچول شول. د یونیسف اداری راپور ورکړ چی د ۲۰۰۲م کال راهیسی بیا د کال ترپایه په ښونځیو د نجونو په شمیر کی ۳۷% زیاتوالی راغلی دی. په جنوبی ولایاتو کی هم د جګړو او بی امنیتی سره سره په ښونځی کی د نجونو په شمیر کی ۳۰% زیاتوالی راغلی دی.

بیا هم د ښونکو او تعلیمی موادو کموالی او امنیتی اندیښنو د نجونو تعلیم له خنډ سره مخامخ کړی وه. د هیواد په ځینو برخو کی بیا د بنسټ ګرو لخوا په ښونځیو، ښونکو، زده کونکو او نورو باندی د حملو له امله د نجونو تعلیم له لازیات ګواښ سره مخامخ شو. په عمومی توګه تقریباً ۸۵% ښځی بی سواده وی خو په کلیوالی سیمو کی دغه شمیره په ښځو کی څه ناڅه سل په سلو کی وه. حکومت د خپلو ائتلافی ملګرو په مرسته غیر رسمی تعلیمی

پروګرامونه په لاره واچول چې د هغې له مخې ۷۵۰۰ ښځې روزل کیدی او هغوی بیا کولای شول دغه پروګرامونه ۳۸ زره ښځو ته ورسوی چې په هغو کې د سواد زده کړه د حرفوی زده کول او نور مهارتونه شامل دی.

ماشومان

محلی مقاماتو د نړیوالو مرسته کونکو سازمانونو په ملاتړ سره هڅه وکړه چې ترممنکه بریده د ماشومانو هوساینه تامین کړی مګر بیا هم د ماشومانو حالت دیر خراب وو. د هیواد ۴۵% نفوس هغه ماشومان وو چې ۱۴ کاله او یا له هغې نه کم عمر ئې درلود. له هر لسو نه یو ماشوم د سختې خوارځواکی نه ځوریده. د ماشومانو د مړینی کچه په هر ۱۰۰۰ ماشومانو کې ۲۵۰ وه او ۲۵% ماشومان بیا له ۵ کلنی نه مخکې مړه کیدل. د طبی ساینس د اداری د راپور له مخې تحقیقاتو څرګنده کړه چې د طبی اسانتیاوو یوازې څلورمه برخه د ماشومانو لپاره خدمات وړاندی کوی چې په هغه کې وقایوی واکسین، د پیدا کیدو نه مخکې ساتنه، له پیدا کیدو نه روسته ساتنه او د ماشومانو د ناروغیو تداوی شامله ده. د یونیسف یوی سروی همداراز وښودله چې زیاتره ماشومان داسی ترهیدلی چې ښائی له بلوغ نه مخکې مړه شي. دغه سروی وائی چې ۹۰% ماشومانو افتونه لیدلی او د شدیدی روانی نارامی نه ځوریږی پداسی حال کې چې ۷۰% ماشومانو تشدد لیدلی ان دا چې د مور، پلار او یا د خپلوانو وژل ئې لیدلی دی. پداسی حال کې چې زیاتو نجونو وشوکولای ښونځې ته لاړې شی مګر ملګری ملتونه وایی چې په ځینو سیمو کې د بی امنی فضا موجوده وه. د ۲۰۰۲م کال د اګست له میاشتی نه د سږ کال تر جون پوری په غزنی، کابل، کندهار، لوګر، سرپل، زابل، جوزجان او لغمان کې د نجونو په ښونځیو له ۳۰ نه زیاتی حملی شویدی چې د معمولی تپونو او د ښونځیو ودانیو ته د زیانونو سبب شویدی. موثق راپورونه موجود وو چې شمالی اتحاد او طالبانو له ماشومانو نه د عسکرو په توګه کار اخیست. په تیرو کلونو د شمالی اتحاد مامورینو ویل چې د هغوی عسکر باید لږ ترلږه ۱۸ کاله عمر ولری مګر مطبوعاتی منابع وائی چې د شمالی اتحاد عسکرو له لس کلونو عسکرو څخه کار اخیست.

دمی په میاشت کې جمهور رئیس کرزی یو فرمان صادر کړ چې د هغې له مخې د ۲۲ کلونو څخه د کم عمر لرونکی ځوانان باید د افغانستان ملی اردو ته جذب نشی.

معیوب افراد

حکومت د روانی او فزیکی معیوبینو د ساتلو او هغوی ته د اسانتیاوو د برابرولو په خاطر هیڅ ډول تدابیر و نه نیول. د جنوری په میاشت کی په سلگونو میعوبینو د حکومت پرضد مظاهره وکړه او ادعائی کوله چی حکومت ددوی لپاره کافی کار نکوی. پردی سربیره هغوی د معیوبینو د چارو د وزیر عبدالله وردک د لری کولو غوښتنه کوله او هغه ئی پدی تورن کاوه چی دوی ته راغلی بهرنو مرسته ورته نه ورکوی. جمهور رئیس کرزی د معیوبینو له استازو سره وکتل او انتقالی اسلامی دولت موافقه وکړه چی د هغوی میاشتنی مدد معاش له ۲ ډالرو څخه د میاشتی پنځه ډالرو ته لوړ کړی.

په ټولنه کی د معیوبو افراد منل ځکه زیات شوی چی د جگړو او ماینونو له امله یو زیات شمیر خلک ټپیان شویدی. تقریباً ۸۰۰ زره کسان د هغو معیوبیتونو له امله ځوریږی چی یو ډول نه یو ډول مرستی ته اړتیا لری. که څه هم په ټولنه کی دننه د روغتیائی بیا ځای پر ځای کولو کومیټو تقریباً له ۱۰۰ زره کسانو سره مرسته کوله خو د هغوی فعالیتونه د افغانستان له ۳۳۰ ولسوالیو نه ٦۰ ولسوالیو ته محدود وو. هغوی یواځی د اړو خلکو له یو لږ شمیر خلکو سره مرسته کوله. (د اساسی قانون د لویی جرگی د وکیلانو په ډله کی ۲ د معیوبینو استازی هم ومنل شول چی د وکیلانو ټوله شمیره ئی ۵۰۲ ته ورسوله)

شپږم فصل

د کارگرانو حقوق

الف: د اتحادئی جوړول حق

د بن د موافقتنامی له مخی د ۱۹٦۴ کال په قانون بیا کتنه وشوه او د کارگرانو د حقوقو په باب ئی د هغی عمومی مادی او د پخوانیو زمانو د کارگران حقوقی اصلونه ئی له سره وکتل مگر لا د کارگرانو د قانون، په هغی د عمل او تطبیق په هکله معلومات نه وو. د کارگرانو حقوق دکار او ټولنیزو چارو له وزارت نه پرته چا نه پیژندل او حکومت د سقوط په صورت کی ددغو قوانیو د تطبیق لپاره هیڅ مرجع نه وه. یواځینی کار ورکونکی خلک د

حکومت وزارتونه وه چی په ډیر کم ظرفیت سره ئی کار کاوه او هغه غیر دولتی مؤسسی وی چی په نړیواله او کورنی کچه فعالیت کوی.

ب: د تنظیم او ټوله ایزو چنو وهلو حق

اوسنی قوانین د کارګرانو د هغو پیژندل قوانیو سره پوره اړخ نه لګوی چی ترمخه ئی کارګران حق لری ازادی تجارتی اتحادیی جوړی کړی. په دی هیواد کی د ګډو چانو وهلو دود وجود نلری. په هیواد کی پیژندل شوی کارګری محکمه موجوده نه وه چی په کارګرانو پوری اړونده دوسیی وځیړی. د کارګرانو تنخوا د بازار له مخی او د حکومت لپاره د کار په صورت کی د حکومت لخوا ټاکل کیده. دکارګرانو د مظاهرو او احتجاجونو په هکله هیڅ معلومات نه وو. په هیواد کی د صادراتو د چارو د تصفیه کولو زونونه موجود نه وو.

ج: د جبری کار یا حشر مخنیوی

د ۱۹٦۴م کال اساسی قانون چی د بن د موافقتنامی په اساس په هیواد کی نافذ دی د جبری کار یا حشر مخنیوی کوی چی په هغو کی پر ماشومانو کار هم شامل دی. خو د اجباری یا لازمی کار په هکله ډیر لږ معلومات موجود وو.

د: پر ماشومانو د کار حالت او لږ ترلږه تنخوا

د کارګری قوانینو له مخی هغه ماشومان چی عمر یی له ۱۵ کلونو څخه کم وی حق نلری چی په اونی کی له ۳۰ ساعتونو څخه زیات کار وکړی. خو هیڅ داسی شواهد نه وو چی حکومت د ملک په هیڅ برخه د ماشومانو د کار په هکله کارګری قانون پلی کړی وی. ماشومان په کلیوالی سیمو کی له ٦ کلنی نه د خپلو کورنیو سره مرسته کوی، هغوی څاروی څروی او په نورو سیمو کی باطله کاغذونه، یا د اوسپنو ټوټی ټولوی، بوټان رنګوی او په ښارونو کی له کنډوالو نه د اوسپنی ټوټی راټولوی چی دا کار دوی معمولاً د زمکنیو ماینونو له خطر سره مخامخ کوی. د افغانستان اسلامی انتقالی حکومت د ۱۸۲ نمبر کار نړیوال سازمان غړی ندی خو د هیواد د کار او ټولنیزو چارو وزارت وائی چی هیواد ئی د ماشومانو د کار په هکله د نوموړی سازمان معیارونه مراعات کړیدی.

و: د کار د منلو وړ شرایط

د کار د قوانینو مطابق په کارګرانو باندی په متوسط ډول په اونی کی ۴۰ ساعته کار لازمی دی. مګر په عمل کی په اونی‌کی د زیاتره یا کم ترکمه کار اندازه معلومه نه وه. او پردی سربیره د محفوظ کار په اړه د قوانینو په هکله معلومات موجودنه وو. مګر ظاهراً ډیرو کارګرانو ته د دینی عباداتو او سپیځلو ورځو په مناسبت رخصتی ورکول کیده. ډیر خلکو په خصوصی سکتورونو کی کار کاوه.

ه: د انسانانو قاچاق

هیڅ داسی قانون موجود نه وو چی د انسانانو د قاچاق مخنیوی وکړی مګر د نوامبر په میاشت کی جمهور رئیس کرزی یو کمیسیون منظور کړ چی د ماشومانو د قاچاق مخنیوی وکړی او ژمنه ئی وکړه چی یو ملی کاری پلان به جوړ کړی چی ددغه ډول قاچاق سره مبارزه وکړی. د ملګروملتونو د ۲۰۰۲م کال راپور چی د ښځو او بشری حقوقو په هکله خپور شو وائی زیاتیدونکی شواهد وجود لری چی پاکستان، ایران او د خلیج هیوادونو ته د افغانو نجونو د قاچاق په هکله خبر ورکوی. د راپورونو له مخی ځینی نجونی په هغو فحشا خانو کی ساتل کیږی چی پخپله د افغانانو لخوا چلیږی. د هغو زیات شمیر نجونو په هکله چی ځینو ئی تر لسو کلو پور عمر درلود او ویل کیږی چی د طالبانو لخوا تښتول شوی هیڅ معلومات ونشو.

د ملګروملتو د جولای د میاشتی راپور وائی زیات شمیر بی وزلو کورنیو د خپلو پورونو د خلاصولو په بدل کی خپلی لوڼی واده کولی.

یو زیات شمیر راپورونه موجود وو چی ماشومان په تیره بیا د هیواد د جنوب او جنوب شرق نه پاکستان ته قاچاق کیدل چی په فابریکو کی کار وکړی.

که څه هم د قاچاق وړونکو تعقیب زیات شو او حکومت د کال په دوران کی انسانی قاچاق وړونکو ته زیاته پاملرنه وکړه خو بیا هم د هغوی محاکمی په منظمه توګه نه ترسره کیدی. د اکتوبر په میاشت کی ۴۲ ماشومان د قاچاق وړونکو له منګلو څخه وژغورل شول او هغه پناه ځای ته یوړل شول چی د یوی محلی غیر دولتی مؤسسی لخوا اداره کیږی. د قاچاق د

پیښو قربانیان په تیره هغوی چې د جنسي تیریو لپاره قاچاق کیږي د هغو ناروغیو له خطر سره مخامخ کیږي چې د جنسي عمل له لارې لیږدول کیږي چې په هغو کې د ایدز بیماري هم شامله ده. د جنسي تیریو لپاره تښتول شوی ماشومان همداراز له ټولنیز تبعیض سره مخاخ کیږي چې دغه تبعیض په تیره د هغوی پخپل کلي او کور کې تر بل هر ځای زیات دي.